

Boží lid putující: Od mysteria církve po *Lumen gentium* 1

Hanjo Sauer

Filosof Ernst Bloch (1900–1970), který sám sebe prohlašoval za ateistu, avšak v Bibli se vyznal lépe než mnozí teologové, napsal:

Žijeme, a nevíme k čemu. Umíráme, a nevíme kam. Je lehké říci, co člověk chce nyní a co potom. Ale nikdo nedokáže říci, co vůbec chce v tomto přece tak účelném bytí. „Divím se, že jsem veselý!“ říká jedno staré úsloví. Avšak přece, nám, kteří trpíme a jsme v temnotě, zbývá doufat. Když je naděje dost silná, čistá, nenechá se odchýlit, pak také nepřijde nazmar. Naděje nás nenechá přijít nazmar.¹

1. CÍRKVI, CO ŘÍKÁŠ SAMA O SOBĚ?

Otcové II. vatikánského koncilu si dali za úkol mluvit o této naději a dát jí v horizontu víry v Ježíše Krista tvář a jméno. Ve velmi velkorysém díle podali vzhledem ke společenským změnám jedinečné svědectví víry a dokumentovali je v textech koncilu.

Věřoucná konstituce *Lumen gentium* („Světlo národů“) může být spolu s pastorační konstitucí *Gaudium et spes* („Radost a naděje“) považována za srdce dokumentů II. vatikánského koncilu. V *Lumen gentium* je popsáno sebepojetí církve jako odpověď na otázku: Církvi, co říkáš sama o sobě? *Gaudium et spes* obsáhle popisuje vztah církve směrem ven, tedy ke světu v širokém smyslu.

Žádný z předchozích koncilů si totiž nepředsevzal podobným způsobem sebe-ujistění, co církev ve své podstatě je. Kardinál Döpfner, arcibiskup v Mnichově-Freisingu a moderátor koncilu, pregnantně vyjádřil téma koncilu: „Církvi, co říkáš sama o sobě?“² To byla klíčová otázka,

---

¹ Ernst Bloch, *Geist der Utopie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1977², s. 343.

² Srov. k tomu Gérard Philips, „Die Geschichte der dogmatischen Konstitution über die Kirche ‚Lumen Gentium‘“, in *LThK 12: Das Zweite Vatikanische Konzil*, I, Freiburg im Breisgau: Herder, 1966, s. 139–155, zvl. 140; rovněž http://www.bistum-fulda.de/bistum_fulda/presse_medien/aktuelles_bischofswort/bischofswort_2013/Bischofswort_20130131.php

kteřá odpovídala koncilnímu plánu kardinála Montiniho, pozdějšího papeže Pavla VI. Existovaly podněty k projednání tohoto tématu na I. vatikánském koncilu (1869–1870), který připravil vlastní návrh „O Kristově církvi“, avšak kvůli předčasnému ukončení se už jím nemohl zabývat. V konstituci o církvi *Lumen gentium* je na to výslovně poukázáno, když se v prvním článku říká, že koncil chce „pokračovat v tématu předchozích koncilů“ a „podrobněji ho vysvětlit“. Samozřejmým předpokladem koncilních otců bylo přesvědčení, že církev za sebe samu vděčí Božímu zjevení, tedy že každé lidské konání a utváření, co se církve týče, má svůj poslední a rozhodující základ v sebezjevení Boha v Ježíši Kristu.

2. CÍRKEV JAKO SOCIETAS PERFECTA

Jak vypadala ekleziologie před koncilem? Ve strohém postoji obrany proti znejišťování a zvratům novověku se viděla Římskokatolická církev především ze svého institucionálního hlediska jako *societas perfecta*, která nepotřebuje žádnou jinou instituci – zvláště ne státní. Sakramentální funkce, tzn. funkce tajemného znamení, tak ustoupila do pozadí. Ještě v návrhu I. vatikánského koncilu je možno pozorovat zájem, aby se Římskokatolická církev ostře vymezila jako jediná zprostředkovatelka spásy vůči všem jiným uskupením, která nepatří výslovně k církvi. Papež Pius XII. (1939–58) pocítoval nebezpečí, že se mystický moment církve dostane vůči institucionálnímu do pozadí a svou encyklikou *Mystici Corporis Christi* (1943) se pokusil působit proti tomu. Uspořádal však toto hledisko do tradičního, právně dominantního učení církve, takže se na strukturách nic nezměnilo. Rozhodujícím principem členění „Kristova těla“ zůstává monarchicky koncipovaná forma vládnutí, u které hrozí, že se v novověké společnosti stane anachronismem. Rozhodující témata II. vatikánského koncilu, jako solidarita, kolegialita, celková zodpovědnost episkopátu a celého Božího lidu, se v tradičních konceptech, jak se o církvi smýšlelo a hovořilo v 19. a v první polovině 20. století, skutečně vůbec nevyskytovala.

S novým průlomem ohledně změněného obrazu církve je spojeno biblické hnutí, liturgické hnutí a v neposlední řadě ekumenické hnutí, která sledovala zvláště v době po I. světové válce nová pojetí. Zatímco Pius XII. pavlovskou metaforu církve jako „Kristova těla“ nejen favorizoval, ale chápal ji téměř jako normativ, aniž by bral v úvahu rozlišování

pavlovského jazykového úzu, v některých teologických pojetích, např. opata Anscara Voniera OSB (1937) nebo Mannese Dominika Kostera OP (1937), lze pozorovat již vůdčí myšlenku církve jako „Božího lidu“.³

K tématu „církev“ byl při přípravě II. vatikánského koncilu již brzy sestaven vlastní návrh. V něm byla církev popsána jako mystické tělo Kristovo. Zvláštní důraz byl kladen na „autentickou autoritu církve“ a na její „disciplinární autoritu“. Podrobně se hovoří o církevních úřadech, na konci také o laicích. Na první pohled je zde patrný hlavní zájem takovéto koncepce. Jde o zdůvodnění a realizaci univerzálního nároku na vládu. Tento nárok se přenáší od vtěleného Syna Božího v přímé linii na apoštoly a nositele církevních úřadů, tedy papeže, biskupy a kněze. Existuje jen jedna pravá církev Ježíše Krista, a sice ta římskokatolická. Jen ta se smí nazývat církví. Je třeba se na ni dívat jako na exkluzivní a kompetentní zprostředkovatelku Boží spásy. Teolog Peter Hünemann právem soudí:

Člověk se zděšeně ptá, jak může takový ekleziologický návrh vůbec vzniknout /.../ Člověk tak získá dojem, že zde vládnoucí elita sestavila legitimační schémata, která realizují obtížné každodenní úkoly vlády.⁴

Biblické, dějinné a pastorační reflexe nehrají žádnou, nebo jen zcela podřadnou roli. V první řadě jde o legitimaci vládnutí.

3. JAKÉ SEBEPOJETÍ MĚLI KONCILNÍ OTCOVÉ?

Koncilu se podařilo opustit tradiční pohled na církev a také na dirigující styl vedení a sterilně působící teologii. Za hermeneutický klíč k výpovědím II. vatikánského koncilu je třeba považovat intenci papeže Jana XXIII. Jan chtěl výslovně „pastorální“ koncil, přičemž bylo stále zřejmější, že pojem „pastorální“ nelze chápat v tradičním smyslu jako pastorační službu nositelů úřadu vůči laikům, nýbrž zcela zásadně jako

³ Srov. k tomu Piotr NAPIWODZKI OP, *Eine Ekklesiologie im Werden: Mannes Dominikus Koster und sein Beitrag zum theologischen Verständnis der Kirche*, Friburg: Diss., 2005; viz také <http://ethesis.unifr.ch/theses/downloads.php?file=NapiwodzkiP.pdf>

⁴ Peter HÜNNERMANN, „Theologischer Kommentar zur dogmatischen Konstitution über die Kirche: *Lumen gentium*,“ in *Herders Theologischer Kommentar zum Zweiten Vatikanischen Konzil*, Bd. 2, ed. Peter Hünemann a Bernd Jochen Hilberath, Freiburg im Breisgau: Herder, 2004, s. 315n.

sebeuskutečňování církve a její postavení v moderním světě. Tím vystávají zásadní otázky: K čemu je tu církev? Co je její sebechápání? Jaké úkoly jí přísluší v současnosti? Bylo zřejmé, že na koncilu má jít o to, aby byla církev schopna budoucnosti v moderní společnosti.

Jak mysleli vůdčí koncilní otcové, bych chtěl ozřejmit na jednom příkladu: Dne 10. prosince 1963, tedy po skončení druhého koncilního zasedání, napsal kardinál König koncilnímu teologovi, Karlu Rahnerovi, svému peritovi, dopis, ve kterém ho prosil, aby kriticky posoudil některé pojmy, které si König připravil pro přednášku v Bostonu na téma „Teologické problémy II. vatikánského koncilu“.⁵ Kardinál König chtěl ukázat, že se u II. vatikánského koncilu jedná o nový typ koncilu:

[Ž]ádný dogmatický koncil ve starém smyslu (žádné odsuzování bludů), žádné další vymezování, ale pastorální směr i v učení: ze starosti o dnešního člověka pozitivní poselství zjevení spásy pro naši dobu; ne teologické sporné otázky, nýbrž hlásání; svoboda teologické vědy; ne školometská řeč, ale řeč Písma svatého, církevních otců, dnešních lidí. Ekumenické zaměření.⁶

Po uvedení způsobu práce a intencí koncilu přichází König konečně k centrálnímu tématu „církve“. Poznamenal si:

Ústřední koncilní téma. První rozsáhlý popis sebechápání církve na koncilu. Integrate dříve zdůrazňovaných dílčích aspektů (srov. Trident, I. vatikánský koncil) do jednoho celku; tím překonání jednostrannosti a nastolení rovnováhy. Vyzdvihnutí opomíjených prvků. Odmítnutí „juridismu, klerikalismu, triumfalismu“. Silnější biblické zaměření. Zdůraznění mysteria a stavu putování pozemské církve.

4. KONCIL JAKO PRONIKAVÁ ZMĚNA V CÍRKVI

V mnohém ohledu se na koncilu stala pronikavá změna církve tématem a samozřejmou praxí. Sotva kdy byl v minulých staletích tak intenzivní dialog mezi biskupy, avšak také biskupů s teology. Mnozí biskupové o sobě řekli, že nikdy ve svém životě nezažili tak intenzivní fázi učení jako na koncilu. Přes rozpory, zábrany a obavy to na konci-

⁵ Dopis kardinála Königa ze dne 10. 12. 1963 Karlu Rahnerovi, in Kardinal-König-Archiv, Wien.

⁶ Tamtéž.

lu vycházelo i s médii. O významu papeže koncilu Jana XXIII. již byla řeč. Naproti tomu význam jeho nástupce Pavla VI. se často vnímá příliš málo. Kardinál Montini patřil od začátku k architektům koncilu, kteří sledovali určitý plán, a sice nikoliv shromažďování výroků v jednotlivých disciplínách, ale navrhnout velký celkový koncept církve.

Papež Pavel VI. uskutečnil významná symbolická gesta, která měla svým způsobem podtrhnout základní intence koncilu: Tak se stala jeho cesta do Svaté země v lednu 1964 senzací, protože již téměř sto let žádný papež neopustil Vatikán. Programová byla i jeho návštěva OSN s jeho mírovým poselstvím, které Pavel VI. chápal jako rozhodující akcent v otevření se světu. Mnohdy byl papežův projev v OSN považován za jeden z vůbec nejvýznamnějších politických projevů 20. století. Pavel VI. považoval za naléhavý úkol praktikovat myšlenku kolegiality. Tak svolal po koncilu biskupský synod a uskutečňoval velmi intenzivní výměnu názorů s kardinály a biskupy. Příznačné je, že to byl on, kdo jmenoval své tři nástupce, biskupy Albina Lucianiho, Karola Wojtylu a Josepha Ratzingera, kardinály.

Myšlenku, jak by se měla církev chápat vzhledem k zodpovědnosti za společnost, za současnou dobu, i za všechny lidi, papež dále rozvíjel. Ve svém projevu na závěr koncilu řekl: „Pro katolickou církev není nikdo cizí, nikdo není vyloučen, nikdo není vzdálen.“⁷

5. TEOLOGICKÉ SEBECHÁPÁNÍ KATOLICKÉ CÍRKVE

Ptejme se na teologické sebepojetí církve, jak se ozývá zvláště v prvním článku *Lumen gentium*. Nový způsob chápání je zřejmý ve velké blízkosti k Písmu a jeho širokému nahlížení na dějiny spásy. Oproti čistě statickému hledisku, které je nezřídka spojeno s ustrnulými strukturami a juridismem – všechno chtít kontrolovat a do nejmenších podrobností řídit – rozvíjí koncil dynamický pohled na dějiny, který zahrnuje současnou generaci do mnoha generací putujícího Božího lidu, jenž je na cestě ke svému cíli na konci věků. Na rozdíl od veškerého sebestředného triumfalismu je zde ale také zřetelné, že církev je nejen církví svatých, ale stejně tak církví hříšníků, kteří potřebují stále odpuštění, a že by nebyla ničím bez Božího odpuštění. Je proto třeba zachovat myšlenku, kterou

⁷ Promluva papeže Pavla VI. dne 8. 12. 1965 při příležitosti ukončení koncilu.

Pavel ve své teologii stále znovu rozvíjí, totiž snášet lidskou slabost a nedokonalost, neboť právě v tom se může viditelně projevit účinek Boží milosti.

V textu konstituce o církvi je rozhodující první výraz, který je uveden již v nadpisu první kapitoly – „Mysterium církve“. Podívejme se na doslovné znění textu v článku 1:

Kristus je světlo národů. Proto tento posvátný sněm, shromážděný v Duchu svatém, má vřelou touhu hlásáním evangelia všemu stvoření (srov. Mk 16,15) osvětit všechny lidi jasem Kristova světla, které září na tváři církve. Církev je totiž v Kristu jakoby svátost neboli znamení a nástroj vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva. Proto navazuje na jednání předešlých koncilů a má v úmyslu zřetelněji objasnit všem svým věřícím i celému světu svou podstatu a své všeobecné poslání. Současné poměry zvyšují naléhavost tohoto úkolu církve, totiž působit k tomu, aby všichni lidé, když jsou dnes těsněji spojeni různými pouty společenskými, technickými a kulturními, dosáhli také plné jednoty v Kristu.

Pro způsob myšlení koncilu je typická již první věta: „Kristus je světlo národů.“ V dřívějším návrhu byla řeč o tom, že církev je světlo národů. Touto změnou se má ozřejmit, že církev nemá hlásat sama sebe, nýbrž spásu, kterou Bůh lidem nabízí skrze Ježíše Krista.

První kapitola hovoří v článku 8 o mysteriu církve. Pojem *mysterium* navazuje na jazykový úzus Písma a církevních otců a myslí tím jednotu viditelného s neviditelným, poznatelného a skrytého. Právem se poznamenává, že tento nadpis v zásadě platí o celém dokumentu.

Mysterium nepodléhá precizní analýze. Bylo by mylné vidět církev jen v sociologické perspektivě. Neboť se tady jedná o Boží i lidskou skutečnost. V lidské skutečnosti se skrývá Boží tajemství. Církev musí být chápána skrze zjevení, totiž skrze sebezjevení Boha v Ježíši Kristu. To se však odráží ve starozákonních dějinách spásy v předjímání novozákonních událostí. V pozdním středověku – zvláště v teologických konfrontacích s Wyclifem a Husem – se prosadilo chápání církve, ve kterém svátostný charakter, že se totiž božství ukazuje v lidství, zmizel ze zřetele. Právnícko-institucionální chápání církve vstoupilo do popředí. Když II. vatikánský koncil mluví o „tajemství církve“, hledá tak a snaží se opět získat původní koncepci, kterou lze nalézt jak v Písmu, tak také u církevních otců. K označení tohoto stavu používá koncil pojem „svátost“. Říká, že církev je „v Kristu svátostí neboli znamením a nástrojem vnitřního spojení s Bohem a jednoty celého lidstva.“ Toto vyjádření může překvapit, když ho srovnáváme s tradičním způsobem vyjadřování. Ve starém

katechismu byl tento pojem výlučně používán pro „sedmero svátostí“, tedy pro základní procesy křesťanského života, jako je křest, pokání, eucharistie atd. Latinský termín „sacramentum“ odpovídá přitom spíše řeckému slovu „mysterion“, které více ozřejmuje tajemnou dimenzi proměny světa. Zase jednou se ukazuje, jak latina – řeč rolníků a vojáků – má sklon k tomu, vyjadřovat věci názorně. V náboženských věcech je přitom jasné nebezpečí magických představ. Jestliže nyní koncil používá termín svátost i pro církev, sahá tak po staré tradici. Přitom se uvádí výslovně charakter znamení na jedné straně a na druhé straně funkce být nástrojem. Jak je tomu možné rozumět? Dogmatik Otto Semmelroth hovořil o církvi jako o „prasvátosti“. Karel Rahner to pojal takto: Církev je

do jisté míry prasvátostí; to však znamená, že je v celém svém konkrétním, viditelném a právně uchopitelném projevu skutečností, která je znamením a ztělesněním spásného Božího působení a Kristovy milosti.⁸

V rozvedení učení Tridentského koncilu, kde se zdůrazňuje aspekt viditelné skutečnosti, která odkazuje na tu neviditelnou, musí být zachovány oba momenty, jak toho viditelného, tak moci působit. Církev tedy v žádném případě nelze chápat jenom jako statickou veličinu, nějakou instituci, nějaký „spásný úřad“, ale rovněž tak jako dění v procesu. Církev není již hotova, církev se musí teprve církví stávat! Je jednáním a působením. Církev je tam, kde se ve jménu Ježíše Krista uskutečňuje spása, nejen ve smyslu útěchy pro konec věků, ale také znamením působení spásy slovem a skutkem. V kultovním slavení se znázorňuje svátostnost církve. Lidem je přislíbena spása, ne způsobem nezávazného slibu, ale – z hlediska víry – jako neporušitelná záruka Boží věrnosti a lásky, která se projevuje v celých dějinách víry. V tomto smyslu hovoří koncil o eucharistii jako „o prameni a vrcholu celého křesťanského života“ (LG 11). Boží láska k lidem se zde projevuje ve znameních a působením jako láska člověka k Bohu na pozadí jeho bídy a jeho touhy.

V koncilu se oba aspekty – aspekt znamení a aspekt působení – navzájem velmi úzce spojují. Viditelná pozemská církev a nebeská církev spolu nejen korespondují, ale jsou téměř jedno. Koncil vidí obě (LG 8) jako „jedinou komplexní skutečnost“ a říká o ní:

⁸ Karl RAHNER, *Schriften zur Theologie*, Bd. 2, Einsiedeln: Benziger, 1964, s. 80.

Pro významnou podobnost bývá církev srovnávána s tajemstvím vtěleného Slova. Jako totiž přijatá přirozenost slouží božskému Slovu za živý, s ním nerozlučně spojený nástroj spásy, podobným způsobem slouží společenský organismus církve Kristovu Duchu, který jej oživuje, k růstu jeho těla.

V teologickém smyslu by byla podstata církve zkreslena, kdyby v ní bylo spatřováno pouze zřízení, které je stejné jako jiné instituce ve společnosti, a kdyby se nebral v úvahu i podstatně ustanovený vztah k Bohu. Tento vztah nesmí být redukován jen na Ježíšovu vůli spojovat příchod Božího království a uskutečňování této spásné Boží vůle konkrétní skupinou lidí (tradičně řečeno: založit církev). Jde mnohem spíše o to, vidět církev v jejím vnitřním spojení se samotným trojjediným Bohem. Tak již byl v návrhu německy hovořících koncilních otců na začátku první periody zasedání koncilu ve vlastním textu vyzdvižen vztah církve k trojjedinému Bohu tím, že církev, „oduševněna, sjednocena a posvěcena Božím Duchem, je pravou matkou a učitelkou všech, je společenstvím milosti a lásky“.⁹

Koncil nechtěl prohlašovat, ale argumentovat. Chce pozvat k tomu, aby lidé víru samostatně vyznávali, reflektovali a předávali. Potřebují vedení a orientaci, jež se však uplatní tím způsobem, že se nebudou opomíjet vlastní zkušenosti v životě a víře a že vlastní iniciativa je nejen možná, ale že se přímo vyžaduje.

Velkorysý návrh II. vatikánského koncilu, jak ho chápe církev a jaká praxe z něho vyplývá, je tak vizí a zároveň pobídkou. Při interpretaci koncilu a prosazování jeho podnětů bude záležet na tom, jak se necháme ve velké důvěře uchvátit smělou dynamikou jeho myšlenek a jak – bez ohledu na pokusy otočit kolo dějin zpět – budeme věřit v inovující a proměňující potenciál Ducha svatého, který působí jak v církvi, tak mimo ni.

People of God Walking: From the Mystery of the Church to *Lumen Gentium* 1

Keywords: Vatican II; *Lumen Gentium*; *Gaudium et Spes*; Ecclesiology

Abstract: The Fathers of Vatican II made a commitment to talk about hope and provide it with a face and name in the horizon of the faith in Jesus Christ. Given the social changes,

⁹ Adumbratio Schematis Constitutionis dogmaticae DE ECCLESIA, kap. 7: Ecclesia de Trinitate, Kardinal-König-Archiv, Wien.

they produced an extremely generous work picturing the unique legacy of faith, documented in the texts of the Council. The Council did not want to make proclamations, but develop arguments. They wanted to express with the Council's teaching that the Church invites people to worship their faith, reflect on it and pass it on. In order to do this they need guidance and focus but in a way that will not ignore their own experience in life and faith. Their own initiative is not only possible but required.

Prof. em. Dr. theol. Hanjo Sauer
Institut für Fundamentaltheologie
und Dogmatik
Katholische Privat-Universität Linz
Bethlehemstraße 20, A - 4020 Linz
h.sauer@kth-linz.ac.at